

Shvaćanje jedinstva Crkve u Transilvaniji tijekom 17. stoljeća

Niko IKIĆ

Sažetak

U Crkvi je kroz njezinu dugu povijest uvijek bila prisutna ideja jedinstva. U tom se kontekstu govori o različitim modelima jedinstva. Moguće je govoriti o četiri takva povijesna modela: model iz vremena križarskih pohoda, florentinski, tri-dentinski ili deuterovatikanski model. Ova četiri modela svjedoče o različitoj interpretaciji Isusove poruke »ut unum sit« (Iv 17,21). Već nam ovo svjedoči da je pojam jedinstva Crkve uvijek doživljavan kao nešto fluidno te da je tijekom povijesti imao različita shvaćanja. Autor na pozadini povijesnih čimbenika Crkve u Rumunjskoj (Transilvanija) ispituje i istražuje shvaćanje crkvenog jedinstva ili proces sjedinjenja Rumunjske crkve Transilvanije s Rimom u vremenskom razdoblju od 1697. do 1701. godine.

Uvod

Crkvena povijest svjedoči o mnogobrojnim nastojanjima i naporima Crkve oko savršenoga jedinstva »da svi budu jedno«, kako je Isus vadio u svojoj velikosvećeničkoj molitvi (Iv 17,21). Iako je nastojanje Crkve »da svi budu jedno« bilo i ostalo svim razdobljima Crkvene povijesti nepromijenjeno, mijenjali su se modeli i načini njegova ostvarenja.¹

Kada Crkvenu povijest gledamo u makro planu, poznata su, osim svih posebnosti svake unije, četiri temeljna modela ili načina Crkvenoga jedinstva, koji su u različitim razdobljima bili dominantni.

Prvi način mogli bismo nazvati *križarskim* modelom, koji je prevladavao u doba križarskih vojni i temelji se isključivo na odrednicama četvrtog lateranskog sabora. Kao najizrazitija značajka pokušaja unija iz toga vremena bila je jaka tendencija latinizacije istočne tradicije, jer je prevladavalo uvjerenje »prestantia ritus latini«, što je nužno vodilo prema uniformitetu i jednobraznosti liturgijske prakse.²

1 Papa Ivan Pavao II. je 25. svibnja potpisao, a 30. svibnja 1995. promulgirao svoju dvanaestu encikliku pod naslovom *Ut unum sint*.

2 Između ostalih o Četvrtim lateranskom koncilu pisali su Jedin, Hubert. *Die kleine Konziliengeschichte*, Freiburg 1961., str. 47–50; ili St. Kuttner, J. Teutonicus, *Das IV. Laterankonzil und die Kompilatio IV.*, MiscMercati V, str. 608–634.

Drugi model crkvenog jedinstva možemo nazvati *florentinskim*, jer se temelji na promulgiranim zaključcima koncila Ferrara–Florenz (1439–1442). Iako je sazvan pod pritiskom velike turske najezde, ipak je okupio najznamenitija imena teologa i crkvenih velikodostojnika, kojima je uspjele zajednički znanstveno obraditi najznačajnije teološke, sakramentološke, liturgijske i juridičke diferentne interpretacije kršćanskog Istoka i Zapada. Najznačajniji zaključci sažeti su u četiri pitanja u kojima je postignut teološki konsensus. Poslije više od 150 godina počele su cvjetati parcijalne unije nekih mjesnih istočnih Crkava s Rimom na temelju florentinuma. Prevladavala je teza zajedništva vjere usprkos različitosti teoloških interpretacija i liturgijske prakse. Različitosti u tradiciji bile su akceptirane.³

Treći način crkvenog jedinstva, sukladno saboru u Tridentu (1545–1562) možemo nazvati *tridentinskim* modelom. Katolička crkva bila je silno napadana na svim poljima od reformatora. Zato je osjećala potrebu preciznog juridičkog definiranja teoloških, liturgijskih i sakramentalnih pitanja. U procesima ujedinjavanja na načelima tridentinuma prevladavala je juridička dimenzija, koja je naginjala vraćanju tendenciji latinizacije i jednobraznosti crkvenog života.⁴

Drugi vatikanum je podloga četvrtom načinu crkvenog jedinstva, koji možemo nazvati *vatikanskim* modelom. Dokumenti Drugog vatikanskog koncila ne samo da radosno priznaju i cijene kršćanske vrednote rastavljene braće (UR 5), nego različitosti u Crkvi ne smatra štetnim za crkveno jedinstvo, nego kaže da ga one očituju (OE 2).⁵

Sva četiri modela svjedoče o različitom isticanju i interpretiranju pojma unije i načina crkvenog jedinstva. Na primjeru rumunjske unije u Transilvaniji želimo izbližega promatrati različitosti modela crkvenog jedinstva u 17. stoljeću. Radi detaljnijeg poznavanja povijesnih okolnosti i čimbenika u procesu rumunjske unije, želimo opširnije prikazati njezin povijesni razvoj događaja.

3 O florentinumu je između ostalih detaljno pisao Gill, J. *Geschichte der ökumenischen Konzilien: Konstanz, Basel, Florenz, Mainz* 1967.; od istog autora: *The Concil of Florence*, Cambridge 1961.

4 Usp. Jedin, Hubert. »Ist das Konzil von Tirent ein Hindernis der Wiedervereinigung?«, *Ephemerides theologicae Lovanienses*, Brügge 1962., str. 841–855.

5 U tom duhu sastaje se u dvogodišnjim razdobljima komisija za dijalog Katoličke i 14 Pravoslavnih crkava. Prvi susret je bio na Patmosu i Rhodosu 1980., pa onda München 1982; Kreta 1984; Bari 1986/7; Valamo 1988; Freising 1990. i Balamand 1993. Iz Münchena, Barija, Valama, Freisinga i Balamanda objavljena su zajednička priopćenja, vidi: *Una sancta* 37 (1982) 334–340; 42 (1987) 262–270; 43 (1988) 343–351; 45 (1990) 327–329; 48 (1993) 256–264.

1. Povijesni okvir

Latinski izvori nazivaju ovu zemlju *Transilvanijom*, njemački *Siebenbürgen*, mađarski *Erdedy*, a rumunjski *Ardeal*. Sama ova činjenica govori o kulturnoj i nacionalnoj složenosti Transilvanije. Tamo su se sukobljavala različite kulturne i religiozne težnje.

Zakonska struktura Transilvanije Srednjeg vijeka priznavala je tri povlaštene staleške nacionalne skupine i četiri recipirane religije. Iako se današnji pojam nacije ne može tek tako prenositi na spomenuto razdoblje, u Transilvaniji su živjeli kao priznati narodi Mađari, Sachsi i Sekleri, koji su religiozno mogli pripadati kalvinima, evangelicima, katolicima ili unitarijancima (antitrinitarijanci).⁶ Rumunji, kao brojčano najveća narodna skupina u Transilvaniji, nisu bili zakonski priznati ni u nacionalnom ni u religioznom smislu. Oni su bili mahom robovi kao i većina njihovih pravoslavnih svećenika. Vlast i parlament u Transilvaniji kontrolirali su u 16. i 17. stoljeću mahom protestanti, pa je neovlaštena rumunjska skupina bila izložena, kako političkom odnarnodnjavanju (mađarizaciji ili germanizaciji), tako i religioznom prozelitizmu snažne kalvinizacije. Pritisak reformatora bio je tako jak da je od sredine 16. stoljeća i sam rumunjski biskup–metropolit bio zakonski podređen reformatorskom biskupu–superintendentu. Svim silama i svim načinima pokušavali su protestanti proširiti svoje svjetonazore i religiozna gledišta u sve pore religioznog života pravoslavnih. Svoje snage koncentrirali su posebice na pisanu riječ koja je trebala religiozno i nacionalno »prosvjetljivati« Rumunje u Transilvaniji. No, na sreću pravoslavnih Rumunja, bilo je među njima premalo onih koji su znali čitati i pisati, pa je tako dobro promišljena reformatorska promidžba u nacionalnom i religioznom smjeru ostala bez značajnijeg uspjeha među pravoslavcima.

O vjerskim pritiscima svjedoče mnogobrojni izvori u kojima se naglašavalo samo Sveto pismo a zabranjivalo od »ljudi uvedenu« tradiciju i Crkveno učiteljstvo; za razliku od pravoslavnih i katolika isticalo se da za svece i mrtve nema nikakve molitve ni liturgije; za razliku od pravoslavne tradicije da se udovci svećenici mogu ponovno ženiti; natjerivalo se svećenstvo da tjedno propovijeda, što nije bila praksa u pravoslavcima, a tko bi propustio redovno propovijedanje bilo mu je zabranjeno donijeti pričest na smrtnoj postelji; propovijedati se moralo na rumunjskom a ne na staroslavenskom da bi se kod puka što prije ukorijenila reformacija.⁷

6 Unitarijanci su nijekali dogmu o presvetom Trojstvu, što je Fausto Sozini početkom 17. st. oživio pod imenom antitrinitarijanci, koji su se bili raširili u Poljskoj, a odatle su došli u Transilvaniju.

7 Ovi postulati poznati iz kneževine potvrde od 30. studenog 1569 za novoizabranog reformatorskog biskupa–superintendenta Pavla Turdasija, koji je trebao nad tim bdjeti da se smjernice sprovede u djelo, usp. Lupas, I. *Zur Geschichte der Rumänen*, Sibiu 1973., str. 236.

Transilvanija je bila od 1541. do 1691. godine samostalna kneževina kao turski vazal. Nakon turskog poraza pred Bečom 1683. i Bečkog ugovora iz 1686. godine uspjelo je Habsburgovcima 1691. potpuno zagospodariti Transilvanijom. Carskom diplomom od 4. prosinca 1691., sročene u 18 točaka, car Leopold I. priznaje dotadašnje povlastice triju staleških nacionalnih skupina i četiriju recipiranih vjerskih zajednica.⁸ Time je za pravo car Leopold priznao *status quo*. Autonomija, zakonodavstvo i vlast imali su i dalje protestanati, koji su mogli kontrolirati sve državne službe.

Na razvoj događaja, koje u ovom članku želimo razmatrati, jako su utjecali svojim djelovanjem isusovci, koji su po drugi put, nakon što ih je u drugoj polovici 16. stoljeća u Transilvaniju doveo katolički knez Stjepan Bathory,⁹ došli s Habsburgovcima kao vojni dušobrižnici. Mnogi od njih bili su školovani i odgajani za pastoralno djelovanje u tako složenim okolnostima i među različitim vjeroispovijestima. Isusovci su i ovdje kao i na drugim područjima Europe povelili odlučnu borbu protiv reformatora. Zajednički neprijatelj približavao ih je pravoslavcima s kojima su tražili suživot. Smjernice i teološke instrukcije za svoje pastoralno djelovanje dobili su od *Propagande fidei*, koje su se izričito temeljile na odrednicama florentinskog koncila.¹⁰

Osim teoloških, isusovci su dobili od državne vlasti socijalne instrukcije koje su sjedinjenima jamčile socijalna prava. U načelu su se temeljile na spomenutoj carskoj diplomi za sve ujedinjene u Monarhiji (Brest–Litovsk, Marca, Mukacevo) od 23. kolovoza 1692. Prema tom dokumentu svim sjedinjenima u Monarhiji zajamčena su ista prava kao i katolicima.¹¹ Za pravoslavne u Transilvaniji, ukoliko bi prihvatili uniju, te bi socijalne privilegije značile istodobno političko nacionalno priznanje njihove narodne skupine kao jednakopravnog državnog čimbenika u Transilvaniji nasuprot već priznatim staleškim nacijama. To bi se konkretno odrazilo na većim pravima i manjim poreskim opterećenjima.

Završit ćemo ovaj prikaz povijesnog okvira s napomenom da katolici u Transilvaniji, za razliku od reformatora, nisu imali svoje biskupsko središte i crkvenu strukturu od 1544. godine do početka 18. stoljeća. Iako je

8 Najvažnije točke te diplome donosi Barlea, O. »Die Union der Rumänen 1697–1701«: De Vries, W. *Rom und die Patriarchate des Ostens*, Freiburg — München 1963., str. 397.

9 Usp. Suttner. *Beiträge zur Kirchengeschichte der Rumänen*, Wien — München 1978., str. 210.

10 Odredbe su sažete u četiri točke koje pravoslavni trebaju prihvatiti u slučaju unije s Rimom: prvo priznati papu, kako to uređuju odrednice starih koncila; drugo, dopustiti beskvasni kruh u liturgiji kao jednako valjani; treće priznati čistilište i četvrto *filioque* ne proklinjati, usp. Nilles, »Symbolae ad illustrandam historiam ecclesiae orientales in terris coronae S. Stephani«: *Kalendarium manuale utriusque ecclesiae orientalis et occidentalis*, Oeniponte 1885., str. 111 ff.

11 O privilegiju sjedinjenih vidi Nilles, str. 164–165.

knez Bathory bio katolik, ali politički usmjeren protiv Habsburgovaca, uspostavio je pravoslavnu metropoliju u Alba Julia (1571–1574).¹²

U takvim povijesnim, pravno–državnim, socijalnim, kulturnim i religioznim datostima došlo je do sjedinjenja na prijelomu 17. na 18. stoljeće pravoslavnih Rumunja u Transilvaniji s Katoličkom crkvom.

2. Prvi koraci prema ujedinjenju biskupa Teofila

Krajem 17. stoljeća unija u Transilvaniji nije bila nepoznata. Sredinom stoljeća (1646) sklopljena je Unija u njihovom sjevernom susjedstvu (Uzhorod). Ta su se iskustva širila potpomognuta isusovačkim djelovanjem. Nakon želje biskupa Stjepana Šimonovića za sjedinjenjem (1651) ušao je krajem stoljeća u konkretne pregovore o uniji transilvanski biskup Teofil. Od svoga izbora za biskupa (1692) on je u stalnom kontaktu s isusovcem patrom Baranyem. U veljači 1697. godine biskup Teofil čini odlučne korake na putu sjedinjenja. Te godine je sazvao veliku sinodu svoje Crkve, koju su činili svećenici i predstavnici naroda. Na njoj se raspravljalo o modalitetima unije. Njihove želje i sve uvjete sažela je sinoda u nekoliko točaka:

Prvo — obred i crkvena disciplina se ni u kojem slučaju ne smiju mijenjati ili latinskom obredu prilagođavati;

Drugo — stari kalendar ne smije biti zamijenjen novim, tako dugo dok se pravoslavni u monarhiji njime služe;

Treće — traži se pravo gradnje crkava njihovoga obreda. Gdje su pak oni u manjini, neka ih se ne sili primati sakramente po latinskom obredu, nego da im se dopusti postaviti njihovog svećenika;

Četvrto — u sudskim crkvenim procesima neka se s njima ne postupa po latinskom *ius canonicum*, nego po kanonima Grčke crkve i njihove discipline;

Peto — na pristanak više od četiri točke florentinuma neka se Rumunjska crkva ni pod kakvim izgovorom ne obvezuje;

Šesto — neka se jednaka prava dadnu Rumunjskim crkvama i klericima grčkog obreda koja imaju Latinske crkve i klerici;

Sedmo — svi sjedinjeni neka budu tretirani kao sinovi iste domovine.¹³

Barlea navodi da je sinoda te i neke pridodate zahjeteve definirala još sažetije u četiri točke:

a) Unija s Rimom se prihvaća na temelju florentinuma;

b) zahtijeva se da svi klerici, kantori i sakristani uživaju iste povlastice, izuzeća i imunitet kao i klerici Latinske crkve;

¹² Usp. Suttner, *Beiträge...* str. 210.

¹³ Usp. Nilles, str. 167–168. U njemačkom prijevodu dokument vidi kod Barlea... str. 400.

c) zahtijeva se da sjedinjeni rumunjski laici budu pripušteni u sve službe kao i laici drugih nacija u Transilvaniji; zahtijeva se da njihova djeca imaju pristup u latinske škole i mogućnost dobivanja stipendija;

d) zahtijeva se da se nadbiskupu Rumunjske crkve osiguraju potrebna materijalna sredstva.¹⁴

Što je sinoda 1697. zahtijevala na religioznom planu bilo je u okviru teoloških instrukcija Propagande, što su pak tražili na socijalno–pravnom polju bilo je utemeljeno na carskoj instrukciji iz Beča. Oba područja su u sinodalnim zahtjevima isprepletena i uvjetovano povezana. Teološki prihvaćaju uniju uz socijalne koncesije. Glavni uvjet je održanje njihove tradicije i nediranje u nju. Takve zaključke rumunjske sinode u Transilvaniji prosljedio je pater Barany u Beč crkvenim i državnim pretpostavljenima.

Budući da su rumunjski svećenici i njihov biskup bili pod jakim kalviniističkim pritiskom te podređeni njihovom superintendentu ostali su sinodalni zahtjevi nepotpisani iz sigurnosnih razloga, kako za biskupa i svećenike, tako i za samu uniju. Njihovu valjanost i autentičnost potvrđuje biskup u svome dekretu od 21. ožujka 1697. godine. Dekret je poslan Bečkom dvoru. On potvrđuje sinodalne zaključke o prihvaćanju unije s Rimom uz već spomenute uvjete i na zacrtanom florentinskom temelju. Dekret spominje konkretno tri točke, koje posebno mole za socijalna prava svećenika koje treba zaštititi od protestantskih veleposjednika.¹⁵

Odgovor iz Beča nije brzo došao ni na poslane zaključke niti na biskupov dekret. Nakon toga odlučila je mala sinoda ponovno pisati u Beč. Svoje pismo potpisuju i ovjeravaju svojim pečatima, te mole za bržu ratifikaciju unije. No u Beču su iz političkih razloga polagali punu pozornost protestanskoj vladajućoj klasi u Transilvaniji. Ako bi Beč odobrio socijalna prava rumunjskoj narodnoj skupini, koja je bila najbrojnija, moglo bi doći do političkih nereda, jer bi mogli izgubiti prevlast u parlamentu, a to protestantima ne odgovara. Na žalost, ni potpisano i s pečatima ovjereno pismo nije donijelo očekivanog uspjeha, zato su odlučili poslati u Beč pater Baranya da ih on zastupa. Glas o rumunjskoj spremnosti prihvaćanja unije s Rimom dospio je i do ušiju protestanata u Transilvaniji, te izazvao njihovo zaprepaštenje i suprotan učinak. Počeli su vršiti još veći pritisak na svećenike i biskupa Teofila. Iznenađnu biskupovu smrt u srpnju 1697. neki bi željeli predstaviti kao likvidaciju od strane reformatora, što se ipak ne može dokazati.¹⁶ Proces ujedinjenja dobio je dramatičan značaj. Biskupova smrt nije ga prekinula.

14 Usp. Barlea, str. 140.

15 Usp. Fiedler, J. *Die Union der Walachen in Siebenbürgen unter Kaiser Leopold I.*, Wien 1858, str. 9; kod Barlea str. 142.

16 Usp. Barlea, str. 144. Fiedler navodi srpanj 1698. kao godinu Teofilove smrti, str. 10.

3. Biskup Atanazije »između čekića i nakovnja«

Teofilov nasljednik postao je 22. siječnja 1698. biskup Atanazije Anghel. Završivši niže razrede kalvinističke škole, te na temelju dobrih kontakata s reformatorima dobio je podršku protestantskih magnata za biskupsku stolicu nad Rumunjima u Alba Juliji. Na ređenje odlazi svome pretpostavljenom metropoliti u Bukureštu, gdje je nakon nekih razjašnjenih nejasnoća bio zaređen za biskupa Transilvanije s tradicionalnom titulom metropolita. Od jeruzalemskog patrijarha Dositeja, koji se tamo zadržavao, jer je njegov patrijarhat u Vlaškoj imao velike posjede, dobiva podsjetnicu od 22 točke, koje treba shvatiti kao orijentirajuće smjernice za Atanazijevo biskupsko djelovanje. Među Dositejevim točkama naglašava se da je Atanazije kao metropolit Transilvanije jurisdikcijski podložan metropoliti u Bukureštu, jer se ovaj zadnji smatrao kao egzarh za Transilvaniju. Time Dositej želi jurisdikcijski isključiti kalvinističkog superintendenta kao pretpostavljenog biskupu Atanaziju. U Dositejevim točkama se dalje ističe, da su za spasenje potrebna i dobra djela a ne samo vjera. Za pravi nauk potrebno je Crkveno naučiteljstvo (Tradicija) a ne samo Sveto pismo, podsjeća Dositej i upozoruje da su sveci posrednici na putu spasenja, jer i to protestanti zanemaruju. Među točkama se priopćuje da osim krštenja i večere postoje i drugi sakramenti. Dositej ih sve nabraja i opisuje, te kaže da se djeci odmah poslije krštenja podjeljuje krizma i pričest, za liturgiju da se podjeljuje kvasni kruh a vino da se miješa s vodom. Dositej naglašava da je liturgijski jezik staroslavenski, a ne rumunjski, koga su reformatori protežirali.¹⁷

Iz ovog malog pregleda 22 točke vidi se da se Dositej usmjerio protiv protestantskog učenja. Smjernice trebaju Atanaziju pomoći pri održanju stare tradicije. Budući da se Dositej osjećao dužnim istaknuti ove točke, one izravno svjedoče o silnom pritisku reformatora. Pacurariu, rumunjski pravoslavni povjesničar, razumije i interpretira ove 22 točke kao »pravoslavno vjerovanje«.¹⁸

Atanazije se poslije svoga ređenja našao na raskršću kršćanskih putova s patrijarhove 22 točke »pod rukom«. Prisanjanje uz reformatore donijelo bi njemu i njegovu narodu najveće socijalne povlastice, ali bi istodobno to prianjanje uz protestantizam značilo i najveće udaljavanje od tradicije i vjere njegovih otaca. Dositejeve 22 točke upravo upozoravaju na to da taj pravac ne bi smio odabrati usprkos najlakšim povlasticama u slučaju toga puta ili najtežih pritisaka u suprotnom. Zato će se Atanazije odlučiti

17 Dositejeve smjernice vidi kod Barlea latinski tekst na str. 400–403. Čudnovato je da patrijarh ističe sitne detalje liturgijske prakse, što indirektno znači da u Atanaziju nije našao »potkovanog« teologa vještog orijentalnoj praksi.

18 Pacurariu, M. *Geschichte der rumänischen orthodoxen Kirche*, Erlangen 1994., str. 359.

potražiti priznanje i zaštitu u bečkih crkvenih i državnih velikodostojnika. Na tom već zacrtanom putu on vidi mogućnost ostvariti oba cilja: zadržati tradiciju i ostvariti prava. Na tom putu je bio i njegov prethodnik, pa će u tom pravcu nastaviti njegovo započeto djelo.

U duši pripravan na uniju obratio se u jednom potpisanom pismu patru Baranyu, koji je u Beču već zagovarao rumunjsku uniju, da pokuša preko kardinala Kolonića isposlovati od cara potvrdu za njegovo biskupsko pastirsko djelovanje među Rumunjima Transilvanije.

Car i Bečki dvor našli su se u neugodnom položaju. S jedne strane je politički nerazborito uzbunjivati protestantsku parlamentarnu većinu i narušavati njihovu autonomiju, jer je Transilvanija bila pogranična zemlja prema turskom Carstvu (Moldavija i Vlaška su pod Turcima) što bi moglo oslabiti obrambenu moć Monarhije. S druge strane Habsburgovci su se željeli dokazati kao protektori katoličanstva. Ne podržati uniju mnogi bi tumačili kao izdaju katoličke stvari, a odlučiti protiv volje reformatora u Transilvaniji moglo bi uzrokovati unutarnju političku nestabilnost. Doveden u položaj između dviju vatri, između unije i autonomije, između sinodalnih zahtjeva Rumunjske crkve s njezinim biskupom na čelu i odlučnoga protivljenja parlamenta, Bečki se dvor odlučio za neku diplomatsku liniju kompromisa, ne želeći ni jedne ni druge povrijediti, odbaciti, izgubiti ili protiv sebe izazvati. Bečki dvor pokušava s kompromisnim rješenjima zadovoljiti obje strane. Car se odlučuje za neke dekrete dvojakog i nepreciznog sadržaja. U tom smislu odgovaraju na konkretni zahtjev sinode iz 1697. godine, na preciznu pismenu molbu Atanazija i male sinode 1698. godine s jednim kompromisnim patentom od 28. svibna 1698., prema kojemu je nepovlaštenim Rumunjima dopušteno prijeći u bilo koju povlaštenu vjeroispovijest. Kome se budu priključili imat će automatski njihove povlastice. Ako bi pak ostali pri svojoj konfesiji, ostali bi bez socijalnih prava.¹⁹ Ono što su sinode konkretno tražile, sjedinjenje sa Rimom, razvodnjeno je na davanje slobode prijeći u bilo koju priznatu religiju, a to bi značilo tipično odnarođnjavanje i »pokapanje« vlastite nacionalne budućnosti.

Kardinal Kolonić je imao dobar osjećaj da bi time zapravo Rumunji bili izvrgnuti još većim pritiscima reformatora i da bi njihove želje ostale bez pravog zaštitnika. Trebalo je nešto poduzeti i taj patent izmijeniti. Na njegovo zalaganje car potpisuje novi dekret 2. lipnja 1698., koji ponovno ističe slobodno priključenje bilo kojoj priznatoj religiji. Kolonić pak obećaje onima koji se žele ujediniti s Rimom njegovu pomoć, podršku i zaštitu u dobivanju i provođenju privilegija koje uživaju katolici.²⁰ Kolonić ovom podrškom u renomeu svoje osobe i visoke pozicije kao primas

19 Usp. Nilles, str. 195.

20 Usp. Barlea, str. 148.

Ugarske pojačava zaledinu onih koji se žele ujediniti, jer već ima sjedinjenih u kruni sv. Stjepana kojima je on jurisdikcijski nadležan.

Nakon nedorečenog patenta iz Beča rasplamsala se borba za Rumunje u Transilvaniji. Zemaljska vlada i parlament sazvali su sjednicu za 20. listopada 1698., na kojoj se trebalo odlučivati o mjerama protiv unije Rumunja s Rimom. Da bi odlučivali o svojoj sudbini sami o sebi i da bi predušreli parlament, sazvaio je biskup Atanazije generalnu sinodu za 7. listopada 1698. u Alba Juliji. S te sinode Barlea donosi originalni dekret preveden s rumunjskog na njemački jezik. Tamo potpisani biskup, protopopi i svećenici Rumunjska crkve obznanjaju svima kojih se to tiče, posebice zemaljskoj vladi Transilvanije, kako slijedi:

Sinodalni predstavnici razmatrajući ovaj promjenljivi i varljivi život kao i besmrtnost duše... ujedinjuju se slobodno s Rimokatoličkom crkvom i priznaju se po tom pismenom dokumentu kao članovi Rimokatoličke crkve, stoji u dokumentu. Njihova je želja također uživati sve povlastice, koje su zajamčene svećenicima i članovima ove svete Crkve, kako im njegovo veličanstvo car i okrunjeni kralj bude udijelio po svojoj milosti, i dekretu. Jer se ne žele odreći njegove milosti... zato upućuju njemu i Zemaljskoj vladi u Transilvaniji svoj pismeni dokument, a kako bi imao još veću vjerodostojnost oni ga vlastoručno potpisuju.

Iza ove izjave slijedi na dokumentu jedna dopuna, koja govori da se oni sjedinjuju sa svetom Rimokatoličkom crkvom i priznaju se njezinim članovima te ističu da niti njih, niti njihove potomke nitko ne smeta u održavanju tradicije njihove Crkve, nego da slobodno mogu održavati svoje ceremonije, blagdane i vrijeme posta, te da se kao i dosada služe svojim starim kalendarom. U dopuni se pripominje, da nitko nema pravo ni ovlasti njihovog biskupa Atanazija, dok je on živ, potjerati s biskupske stolice. Poslije njegove smrti, samo je u nadležnosti sinode pravo biranja svoga biskupa. Njegova svetost — papa, i njegovo veličanstvo — car, trebaju ga potvrditi, a patrijarh koji bi se našao na carskom teritoriju, treba ga posvetiti. Još se u dopuni ističe, da se u službe protopopa, kako sadašnjih tako i budućih, ne smije nitko miješati. Njih treba kao i dosada održavati. Na kraju se pripominje, da ako pak njima ili njihovim potomcima ovi zahtjevi ne bi bili dopušteni, onda pečati i potpisi više neće vrijediti. Sve ovo potvrđuju još jednom na veću vjerodostojnost s pečatom svoje metropolije.

Biskup Atanazije je na kraju izjave i njezine dopune još jednom izrazio spremnost na uniju uz zadržavanje svoje tradicije, obreda i crkvene discipline i sve to još jednom vlastoručno potpisao.²¹

21 Usp. Fiedler, *Union...* Dodatak VIII, str. 25. Barlea, str. 153–154. On donosi i latinski dokument na str. 403–404. Isti je i kod Nilles, str. 205–206.209. Barlea navodi da je sveukupno 2.772 osobe potpisalo ovaj dokument kao predstavnici naroda, da bi doka-

Svečano potpisanu i pečatima ovjerenu izjavu i dopunu poslao je biskup Atanazije 16. studenog 1698. godine kardinalu Koloniću i nunciju u Beč. Vlada i parlament su i dalje kategorično odbijali priznati ovaj postupak Rumunjske crkve. Čak ako bi Beč i priznao uniju oni je ne žele prihvatiti i priznati Rumunjima status povlaštenih nacija i recipiranih religija u zemlji.

Na sreću reformatora, a na nesreću potpisnika izjave i sinodalnih zaključaka, Beč nije uopće reagirao. Biskup Atanazije i pater Barany pišu ponovo 26/27. studenog 1698. kardinalu Koloniću da on kod dvora isposluje službeni poziv da Atanazije dođe osobno u Beč, jer mu to protestantski staleži neprestano priječe.

Konačno 16. veljače 1699. izdao je Beč jednu diplomu. Nije to bio izravan odgovor na rumunjske zahtjeve nego opet neka općenita garancija jednakih prava svim sjedinjenim u Monarhiji kao i katolicima. Onima koji smetaju procese ujedinjenja prijeti se kaznama.²²

Ove prijetnje kaznama za kočničare unije razumješe i interpretiraše Rumunji kao pozitivni indirektni signal na njihove zahtjeve. Reformatori su suprotno shvaćali spomenuti dokument. Zanimljivo je da su i katolički staleži Transilvanije bili protiv konfesionalog priznanja statusa Rumunja među recipirane religije. Staleži su zajedničkim snagama isposlovali od Beča tumačenje Diplome od 16. veljača 1699. u okviru Diplome od 14. travnja 1698. Parlament je opet odbio priznati Rumunjima povlastice, a time i njihovu uniju. Vlada je izdala instrukcije po kojima se ne prizna zajednička sinodalna odluka, nego samo individualno pojedinačno pristupanje jednoj od četiri priznate religije. Za nadležnost takvih odluka ustanovljene su posebne komisije. Nema dakle priznanja socijalnih prava za narod, nego samo za pojedinca ako pristupi nekoj od recipiranih religija.²³

Nastalo je u Transilvaniji vrijeme borbe »iza kulisa«, gdje se sve poduzimalo da se naštetiti Rumunjima. I to tako što se spočitavalo Rumunjima da im je stalo jedino do materijalnog prestiža i socijalnih prava a ne do unije iz vjerskih razloga. Pri tome se zaboravilo da bi Rumunji brže i lakše ostvarili veća prava, da su bili spremni na reformaciju. Nastalo je vrijeme agitiranja protiv unije pokušajem dovođenja novog biskupa u osobi svećenika Tirca, što bi značilo praktično cijepanje Rumunjske crkve. No, ni to nije uspjelo. Nastupilo je vrijeme vizitacije i komisija, trikova i vrbovanja. Tako je komisija Zemaljaske vlade sastavila anketna pitanja za utvrđivanje činjeničnog stanja. Na listiću je pisalo žele li Rumunji zadržati svoju

zali da Unija nije samo stvar biskupa i svećenika, kako su reformatori to prikazivali, nego da taj proces ima karakter crkvene i narodne većine koju zastupaju njezini delegati.

22 Usp. Nilles, str. 224–225: isti kod Fiedler, dodatak IX, str. 26–28.

23 Usp. Barlea, str. 404.

staru religiju (lege — vjere, obreda i discipline).²⁴ Naravno da je većina bila za otačku tradiciju, što su upravo tražili u svojim zahtjevima u Beču izjašnjavajući se spremnima za uniju. Protestantski staleži su vrednovali takve želje samo u smislu ostanka u pravoslavlju, što je odgovaralo njihovim interesima ne–priznavanju statusa povlaštene nacije i ne–davanju socijalnih prava. Tako su željeli zadržati Rumunje i dalje kao svoje robove.

Pacurariu pokušava rezultatima ovih i potonjih komisija pripisati posebnu vrijednost. Želju Rumunja da ostanu kod svoje tradicije vrednuje kao odlučno odbijanje započete unije. Zato pokušava sustavno nijekati sve sinodalne dokumente iz 1697. i 1698. godine koji izričito govore o spremnosti prihvaćanja unije uz zadržavanje stare tradicije, obreda i discipline. On ih proglašava falsifikatima isusovaca, što pokušava spekulativnim argumentima dokazati.²⁵

Biskup Atanazije je 4. rujna 1700. sazvaio ponovno generalnu sinodu koja ponovo izražava spremnost na uniju i priznavanje četvrte florentinske točke uz poznate zahtjeve. Sinoda u svojim zaključcima potvrđuje njihovo uvjerenje da su već svojim odlukama iz 1698. s Rimom ujedinjeni, te se razumiju kao članovi Rimske crkve.²⁶

4. *Konačno priznanje unije*

Nakon što je dobio dozvolu putovanja u Beč, Atanazije je sazvaio tzv. malu sinodu, koja ga je opunomoćila da u Beču zatraži priznanje unije. Na temelju tih osam točaka on stupa u pregovore s kardinalom Kolonićem. Njihova stajališta su se katkada bitno razlikovala. Atanazije polazi od činjenice da je Unija za Rumunje već dogovorena, od sinoda zaključena, ali od Beča još nepriznata stvar. Kolonić pak polazi od činjenice da je Atanazijeva želja jako dobra namjera. Atanazijevo traženje da car kao vrhovni poglavar Transilvanije prizna uniju, Kolonić jednostavno zaobilazi. Atanazijev zahtjev za socijalnim pravima on želi poduprijeti. U tom smislu najavljuje još jednu carsku diplomu o izjednačivanju prava katoličkih i sjedinjenih klerika. Kolonić obećaje poreske olakšice od crkvene vlasti, ali ne i državne.²⁷ Točke koje je Atanazije ponio sa sobom u Beč sadržavale su manje religioznih a više socijalnih momenata. Kardinalovo skeptično ponašanje najavilo je dublja preispitivanja temelja ove unije.

24 Usp. Barlea 163–164.

25 Na stranama od 359 do 368 završava skoro svaki odjeljak hipotezom da su ti dokumenti krivotvorine i izmišljotine isusovaca, kao što je Caton završavao svoje govore protiv Kartage: *ceterum censeo...* Nadamo se da će netko od otaca isusovaca odgovoriti na te prigovore.

26 Usp. Nilles, str. 246. Na sinodi su bila 54 protopopa zastupnika iz 54 kotara i 1563 svećenika delegata, koji su potpisali sinodalne zaključke.

27 Usp. Barlea, str. 405.

Atanazije je doputovao u Beč s nakanom da isposluje priznanje već sklopljene unije. Od Beča je za uzvrat očekivao priznanje socijalnih i političkih prava za svoj narod. Nadao se da će Beč široka srca i otvorenih ruku prihvatiti njegovu ponudu. Kao glavni protagonist u ovom procesu nije mogao ni slutiti da će Beč upravo njega staviti na optuženičku klupu. Čini se da su u Beč, usporedno sa sinodalnim zahtjevima, pristizale i optužnice protiv biskupa Atanazija. On je došao u situaciju da se pred ugarskim primasom mora pravdati prije nego je Beč oficijelno priznao uniju, prije nego je kardinal Kolonić postao njegov jurisdikcijski pretpostavljeni. U optužbi protiv njega bile su 22 točke, među kojima se ističe da je dao tiskati jednu dječju knjigu bez *filioque*, da je redio nedostojne za svećenike, da on sâm živi rasipno itd.²⁸

Nakon što su osobne optužbe opovrgnute i nejasnoće otklonjene, dobio je biskup Atanazije bečke zahtjeve. Sinodalnu odluku Rumunjske crkve na temelju *florentinuma* Kolonić ne prihvaća kao ishodište. On temelji viziju ove unije na *tridentinumu*. Zato ne prizna kolektivnu odluku Rumunjske crkve, nego traži individualno osobno ispovijedanje tridentinskog *Vjervanja*, koje se u drugoj polovici 17. stoljeća prakticiralo za one koji su se od Katoličke crkve herezom udaljili pa se ponovno u nju vraćaju. Taj model prenesen je u isto vrijeme i na pravoslavne. Dakle, Atanazijev zahtjev za ujedinjenje Rumunjske crkve sa svojim biskupom na čelu, kardinal Kolonić interpretira samo kao njegov osobni pojedinačni zahtjev za unijom. Sam biskup morao je položiti tridentinsko *Vjervanje*, što je vrijedilo samo za njega osobno, a ne u ime cijele Rumunjske crkve. Zato se od njega traži da u Transilvaniji pred njim osobno polažu *Vjervanje* svi njegovi svećenici i vjernici, koji žele vrijediti kao sjedinjeni.²⁹ Taj individualni način pristupanja u Katoličku crkvu ne samo da je odgovarao duhu *tridentinuma*, nego i želji protestanskih magnata u Transilvaniji, jer će tako lakše moći vršiti pritisak na pojedince negoli na cijelu Crkvu. Dakle, Kolonić je indirektno i nesvjesno pomogao reformatorima u lakšem ostvarenju njihovih ciljeva. No, Rumunjima u Transilvaniji bilo je više negoli jasno da se samo kao zajednica i narod mogu nacionalno održati, jer bi po pojedinačnom pristupanju bili podijeljeni i pripojeni drugim povlaštenim nacijama. Atanazijeva je želja bila da upravo to spriječi. Od biskupa Atanazija se zahtijeva da se odijeli od istočnih patrijarha, te da u liturgiji mora spominjati ime pape a ne carigradskog patrijarhe. Transilvanija kao biskupija stavlja se pod nadležnost nadbiskupa u Estergonu. Rumunjima Transilvanije ostavlja Kolonić pravo da biraju tri kandidata za biskupa unutar svoje sinode od kojih će car jednoga od tih imenovati za ordinarija.³⁰

28 Usp. Nilles, str. 259–262.

29 Usp. točku 11 carske diplome od 19. ožujka 1701. kod: Fiedler, *Union...* str. 14.

30 Usp. Nilles, str. 280.

Nakon osobnog pravdanja i prihvaćanja Kolonićevih zahtjeva biskup Atanazije je bio imenovan od cara 19. ožujka 1701. za biskupa »vlaške nacije« u Transilvaniji i u pograničnim krajevima³¹ kao nasljednik biskupa Teofila.

5. Pitanje valjanosti svetog reda kod biskupa Atanazija

Skeptičnost kardinala Kolonića u causi Atanazija doživjela je svoju kulminaciju u preispitivanju valjanosti njegova svećeničkog i biskupskog ređenja. Po dokumentu *Svetog oficija*, koji je izdan nekoliko godina prije, izričito se zabranjuje ponovna podjela sakramenata za sjedinjene.³²

U latinskoj tradiciji poznati su slučajevi sumnje, gdje se za formu i materiju sakramenta nije sigurno znalo jesu li ispravno podijeljeni, pa se u takvim slučajevima podjeljivao sakrament još jednom *sub conditione*. Kad se ta latinska praksa prenese na neke nejasne uvjete podjele sakramenata istočne tradicije, kad se k tomu dodaju teške okolnosti pod turskim jarmom, gdje se do biskupskih stolica gdjekad dolazilo određenim plaćanjem, onda je jasno da su sumnje bile velike, i Atanazijevo ređenja moralo se temeljito razjasniti. Kada se zna da su neki svećenici u okviru uzhorodske unije primali ređenje *sub conditione* onda se takav isti način postupanja s Atanazijem mogao očekivati.

Na teološkom polju nije se kardinal Kolonić osjećao tako sigurnim kao u državničkom ili vojnom području. Zato je o slučaju Atanazija zatražio stručno mišljenje profesora bečkog Teološkog fakulteta. Nakon što su preispitali postupke i okolnosti Atanazijevo ređenja, izrazili su tešku sumnju u valjanost toga čina. U stanju *dubii* oni preporučaju ponovno ređenje *sub conditione*. Kolonić je pitao i druge za njihove savjete. Mišljenja su se razilazila. Većina konzultiranih isusovaca te profesor iz Padove, Padopoliti bili su kategorično protiv ponovnog ređenja.³³

Kardinal je upitao za dozvolu ređenja *sub conditione* Propagandu, koja mu tek 16. svibnja 1701. odgovara, da je slučaj prosljedila na *Sveti oficij*. Po načelu *što je sigurno, sigurno je*, ne čekajući odgovor iz Rima kardinal Kolonić se odlučio na ponovno ređenje *sub conditione*, pa je u kapelici sv. Ane u Beču 24. ožujka 1701. uvjetno redio biskupa Atanazija za svećenika, a dan kasnije na istom mjestu pod istim uvjetima, za biskupa. Dopis iz Rima od 20. srpnja 1701. kojim *Sveti oficij* traži sve dokumente oko Atanazijevo ponovnog ređenja, svjedoči da s postupcima kardinala Kolonića nije bio suglasan.³⁴

31 Usp. Nilles, str. 289.

32 Usp. Nilles, str. 110.

33 Usp. Barlea, str. 173.

34 Usp. Nilles, str. 107–108.

Slučaj Atanazijevog ponovnog ređenja nije se morao dogoditi. Iako se priznavalo sakramente podijeljene u Pravoslavnoj crkvi, što i u ovom slučaju forma *sub conditione* dokazuje, ipak je prevladalo uvjerenje da je sigurnije još jednom provesti isti postupak. On je izazvao veću »prašinu« negoli je Kolonić očekivao, posebice kod pravoslavnih, koji su vidjeli veliki katolički znak pitanja iznad sakramenta Pravoslavne crkve.

Otpribliže dva tjedna poslije ponovnog ređenja, biskup Atanazije potpisuje zakletvu poslušnosti. Dokument ne govori samo o poslušnosti nego ima šire značenje. U njemu se ističe da temelj unije nisu sinodalno potvrđene izjave koje su zasnovane na florentinumu, nego osobno Atanazijevo polaganje tridentinskog *Vjerovanja*. Takav isti pojedinačni postupak on će provoditi u Transilvaniji. Budući da izražava poslušnost papi i obvezuje se spominjati njegovo ime u liturgiji, već imenovani i ponovno zaređeni biskup moli u dokumentu za svoje ponovno ređenje i obećaje da će isto tako *sub conditione* rediti sve svoje svećenike. Nerazumljivo je da on dva tjedna nakon ponovnog ređenja potpisuje molbu za ponovno ređenje, što se tumači kao dokazni materijal za kardinala Kolonića u svrhu osobnog pravdanja pred Rimom. U istom dokumentu obećaje Atanazije tiskati na rumunjskom katolički katekizam koji će kardinal sufinancirati. Uz svoju zakletvu poslušnosti biskup se izjašnjava spremnim prihvatiti jednog latinskog svećenika kao svoga teološkog savjetnika, koji bi imao i pravo kontrole nad Rumunjskom crkvom. Uz zakletvu Atanazije obećaje prekinuti sve veze sa shizmaticima, osobito s knezom Vlaške.³⁵

Biskup Atanazije se vratio kući osobno ponižen, ali s ispunjenim ciljem. Unija je bila priznata od Beča, makar na neočekivani način. Carska diploma od 19. ožujka 1701. jamčila je u 15 točaka Rumunjskoj crkvi i njezinim klericima isti imunitet i prava koja su imali latinski katolici i klerici. Rumunjski svećenici će biti oslobođeni od svih daća, a laici se pribrajaju katoličkim staležima Transilvanije. U petoj točki određuje se da će car uz suglasnost biskupa Estergona, postaviti jednog teologa kao *causa generalis auditor*, koji treba biti nazočan svim sinodama i bdjeti da ne bi tko zabludio. Po dokumentu »vlaška nacija« ne bi trebala biti samo tolerirana, nego ubrojena među povlaštene, što će parlament grčevito osporavati.³⁶

Za 25. lipnja 1701. sazvana je u Alba Juliji generalna sinoda, na kojoj biskup Atanazije priopćuje uniju, te provodi zadano obećanje pojedinačnog primanja u krilo Rimokatoličke crkve polaganjem florentinskog a ne tridentinskog *Vjerovanja*, kako tvrdi Barlea da su zato na sebe preuzeli

35 Usp. Nilles, str. 281–287. Skraćene izvatke na njemačkom donosi Barlea, str. 407–408. Već 1703. izašao je katolički katekizam Petra Kanizija.

36 Usp. Fiedler... dodatak XI, str. 29–33, kod Barlea, str. 176.

odgovornost tamošnji isusovci, kako bi se smirili uzburkani duhovi povodom ponovnog ređenja njihovog biskupa.³⁷

Radost i nerazumijevanje osjećalo se istodobno kod rumunjskog klera. Cilj je ostvaren, socijalna izjednačenost je postignuta, ali ponovno ređenje njihovog biskupa dalo je nekima povoda za oštrenje mačeva protiv zapadne tradicije, jer se pribojavahu nasilne latinizacije tradicije, obreda i crkvene discipline, što su u svim svojim zahtjevima *sine qua non* postavljali kao uvjet unije.

Odsad će rumunjska ujedinjena Crkva Transilvanije umjesto vlaškog kneza dobiti svoga moćnog zaštitnika u bečkome caru. Umjesto juridičke podređenosti bukureštanskom metropoliti sada su podložni nadbiskupu Estergona i primasu Ugarske. Umjesto carigradskog patrijarhe odsad će u liturgiji spominjati ime rimskoga pape. No zadržali su svoju tradiciju i obred, zadržali su svoju biskupsku samostalnost, što je bio važan korak u daljoj borbi protiv reformatora. Dobili su svoja dugo tražena socijalna i politička prava. Mnogobrojni vjernici nisu opažali nikakvu vanjsku promjenu. Ostali su u liturgijskoj praksi svojih otaca. Zadržali su svoje »lege« (vjeru, obred, disciplinu). Dakle na religioznom planu nisu ništa izgubili a na socijalnom su puno dobili.

Bilo je nekih svećenika koji se nisu slagali s postupanjem prema njihovom biskupu u Beču, ali su svi priznavali njegovu jurisdikciju. Do ozbiljnih nesporazuma došlo je poslije Atanazijeve smrti, kada je u Alba Juliji ponovno uspostavljena latinska biskupija, kada su sjedinjeni ostali deset godina bez svoga biskupa, kada su se, općenito, zaoštravali odnosi između pravoslavnih i katolika u 18. stoljeću.

Atanazijeve postupke katolički povjesničari smatraju unijom s Rimokatoličkom crkvom. Te iste postupke mnogi pravoslavni povjesničari smatraju raskolom od Pravoslavne crkve. Dokumenti koji nam ocrtavaju crkvene događaje u Transilvaniji 1697–1701. svjedoče, da je cjelokupna Rumunjska crkva sa svojim izabranim i posvećenim biskupom, delegiranim protopopovima i svećenicima, kao i izabranim predstavnicima puka službeno kao mjesna Crkva sklopila uniju s Rimokatoličkom crkvom, koja je u Beču bila službeno priznata, iako nije sve išlo po zacrtanom i željenom planu. Zato događaji koji su se poslije zbivali (s biskupom Patakyjem i od 1740. do 1760.), kada je uspostavljena pravoslavna dijeceza u Transilvaniji, svjedoče da su se tamo zapravo vrbovani vjernici jurisdikcijski vratili pravoslavlju i time odvojili od Crkve ujedinjenih Transilvanije. Kada je Austrija zaposjela Moldaviju, ti pravoslavni iz Transilvanije dobili su svoja ordinarija u tamošnjem pravoslavnom moldavskom biskupu. Problem jurisdikcije se zakomplicirao kada je Moldavija ponovno nestala kao drža-

37 Usp. Barlea, str. 176.

va. Ujedinjeni u Transilvaniji su od 1948. do 1990. godine dokazivali svoju vjernost Rimu u rumunjskim katakombama.

6. Različitosti u shvaćanju pojma jedinstva u 17. stoljeću

Nakon prikaza povijesne teologije sjedinjene Rumunjske crkve u Transilvaniji s Rimokatoličkom crkvom, koji je pokazao više negoli očito da je bilo različitog poimanja unije u Beču i kod Rumunja Transilvanije, vraćamo se na početku postavljenom pitanju različitog shvaćanja crkvenog jedinstva u 17. stoljeću. Da bi smo lakše uočili različite koncepcije, pa onda i različite posljedice toga shvaćanja, promatrat ćemo evoluciju toga pojma na početku, u sredini i na kraju 17. stoljeća, svijesni poteškoća oko vremenskog dijeljenja organskog procesa.³⁸

6.1. Na početku 17. stoljeća

U procesima Brest–Litovske, Marčanske i Uzhorodske unije prevladavala je teološka uvjerenost da su veća i značajnija zajedništva vjere i sakramenata od različitosti teološke interpretacije i liturgijske prakse. Iznad različitosti obreda uviđalo se kod svih sakramenata isti *Sitz im Leben*, isti vjerski sadržaj i nakana, te isto teološko značenje. Prevladavalo je sakramentalno zajedništvo na kome se Unija temeljila. Na načelu takvoga poimanja Unija je značila na drugoj strani otkriti, prepoznati i priznati Crkvu u različitosti njezine tradicije. U takvom eklezijalnom ozračju Unija nije značila fuziju ili apsorbciju niti jedne strane, a umjesto principa jednobraznosti (uniformiteta) tradicije prevladavalo je prihvaćanje u različitosti i mnogovrsnosti.

Iako je bilo glasova na obje strane, koji su naglašavali da je upravo »naša« Crkva ona prava, iako je na obje strane bilo onih koji su suprotnu praksu katkada gledali kao »praznovjernu« ili *shizmatičnu* ipak je dominiralo kristocentrično poimanje unije. Obje su strane Krista shvaćale kao središte i ishodište unije, jer je njegova volja »da svi budu jedno« (Iv 17,21). Usprkos maloprije navedenih pojedinačnih shvaćanja prevladavalo je u to vrijeme pneumatsko poimanje unije, jer od Krista poslani Duh dovršava djelo posvećivanja, spasenja, pa onda i ujedinjenja.

Hijerarhijska služba bila je uvijek usko povezana s pojmom jedinstva Crkve. No u ovom razdoblju taj problem kao da nije zauzimaio najvažnije mjesto, kao da nije bio najvažniji princip. Unija uz tako shvaćenu hijerarhiju nije morala značiti bezuvjetni juridički raskid s drugom stranom. Čak su i neki biskupi ređeni od jedne a imenovani od druge strane (Marca).

38 Usp. Ikić, Niko. *Der Begriff »Union« im Entstehungsprozeß der unierten Diözese von Marca* (Križevci), St. Ottilien 1989. Za cijelo ovo pitanje usporedi strane 241–286.

Iako to nije bila rasprostranjena praksa, ipak to razdoblje pokazuje shvaćanje unije u nekom smislu »duploga lojaliteta« i potvrđuje princip $1+1=1$. Unija je bila moguća a da se ne gubi osobni vjerski identitet i obilježje. Bilo je to u načelu florentinsko shvaćanje unije na početku 17. stoljeća

6.2. U sredini 17. stoljeća

U ovom razdoblju postajali su uvjeti za sjedinjenje sve brojniji i konkretniji, a osnovica različitog interpretiranja teoloških izlaganja sve uža. Općenita napetost je porasla te su se osjećala dva tabora koji se međusobno žele pobijediti. U borbi do cilja katkada se nisu birala sredstva. Na suprotnoj strani su se tražile »slabe« točke, koje treba iskoristiti. Bilo je sve više kleveta i međusobnih optužbi. Ekleziologija na obje strane poprimala je apologetski značaj obrane svoje pozicije pod svaku cijenu. Iz povijesti koncila i dogmi tražili su se argumenti više za pobijanje suprotnoga. Različitosti tradicije i liturgijske prakse poprimile su dogmatsko značenje.

Ovakvo stanje govori da su tada bile dvije koncepcije na djelu. One su bile principijelno različite, a katkada i protuslovne. Prva je ona koju smo maloprije opisali. Usprkos različitosti isticalo se zajedništvo vjere bez uniformiteta. Druga koncepcija, koju smo nazvali *tridentinskom*, poimala je uniju kao prijelaz na pravu stranu. A kad se prešlo most, tražio se zaborav na sve prijašnje: tradiciju, obrede, vlastiti identitet. Nametan je princip jednoobraznosti iz uvjerenja da se na drugoj strani odigrava nekakav »sakramentalni cirkus«, ili čarolija. Oni sakramenti koji se podijele po »našoj«, pravoj tradiciji imaju milosno značenje, iako se nije izričito nijekala valjanost sakramentima, s druge strane.

U procesima unije bilo je najvažnije pitanje što je sve potrebno ispuniti da bi se sjedinilo, odnosno čega se nije moralo odreći a da se ostvari Unija. Pregovori su izgubili prvotno teološko, a poprimili više juridičko značenje. Sve je trebalo legalistički urediti. Jednoobraznost (uniformitet) se shvaćala kao sastavni dio unije. Zdrava mnogovrsnost nije više mogla opstati jer su je shvaćali kao dijeljenje. To je vrijeme kada ekleziologija polaže kamen temeljac za ekskluzivističke pozicije. Objе su strane neprestano tvrdile za sebe da su upravo samo one jedna, jedincata, prava i sveta, katolička i apostolska Crkva Isusa Krista. Druge se pozivalo na povratak u pravi ovčinjak, izvan kojega nema spasenja. Od principa: i jedna i druga strana su jedna Crkva Kristova ($1+1=1$), došlo se do načela biranja: *ili-ili*.

Objе ove koncepcije djelovale su u sredini 17. stoljeća. Gdje je koja primijenjena, zavisilo je od jačeg lokalnog isticanja prve ili druge struje. Ne treba ni naglašavati da su se obje koncepcije sukobljavale. Došlo je do žalosnog »meča« između dviju koncepcija. Koja će pobijediti?

6.3. Na kraju 17. stoljeća

Jedinstvo Crkve i njegovi uvjeti stoje u proporcionalnom odnosu. Što je manje uvjeta jedinstva, to je veća njegova baza, i obratno, što je više uvjeta, to je uži temelj jedinstva Crkve.

Pred kraj 17. i na početku 18. stoljeća procesi ujedinjenja bili su obasuti mnogobrojnim odrednicama, točkama, zahtjevima, kako smo vidjeli na primjeru rumunjske unije. No, to nije bila samo posebnost procesa ujedinjenja, nego svih akata toga vremena. Već tako velik broj takvih juridičkih regula davale su naslutiti koja je od koncepcija iz sredine 17. st. pobijedila. *Tridentinsko* poimanje potisnulo je potpuno *florentinsko*. Unija je bila moguća, ali uz prihvaćanje latinskih juridičkih normi. Iako papir-nata jednakopravnost obiju tradicija (istočne i zapadne), nije nikada službeno ukinuta, isplivalo je na površinu uvjerenje da je zapadna ona prava, a istočna se tolerirala samo tamo gdje se zapadna nije ni pod koju cijenu mogla provesti.

U ovakvom ekskluzivističkom ekleziološkom poimanju Crkve Unija je značila: rekatolicizaciju, pooštrenu latinizaciju, povratak zalutalih i izgubljenih sinova i kćeri. Zdravi pluralizam teološke interpretacije i liturgijske prakse sveden je na nulu. Uniformitet je bio najradije viđeno načelo. Niti zajedništva su pokidane. Udaljavanje u svim pravcima je nezaustavljivo vodilo do dizanja u zrak svih mostova, do kopanja rovova i zauzimanja borbenog položaja između dviju tradicija. Vrijeme »pucanja« jednih na druge bilo je žestoko sve do Drugog vatikanskog koncila, a poslije se zadržala praksa »sporadične paljbe«.

DAS EINHEITSVERSTÄNDNIS DER KIRCH IM 17. JAHRHUNDERT

Niko IKIĆ

Zusammenfassung

Die Kirche Jesu Christi war immer um die Kircheneinheit bemüht. Die Kirchengeschichte kennt im Bezug auf die Orientaler verschiedene Einheitsmodelle. Trotz des Spezificum jedes einzelnen Einigungsprozesses sind uns vier große Einigungsmodelle bekannt: aus der Kreuzfahrerzeit, dann das florentinische, tridentinische und deuterovaticanische Modell der Kircheneinheit. Alle vier Einigungsmodelle bezeugen entweder ein wenig andere oder total verschiedene Akzentuierung, Auffassung und Interpretation des Jesu-Auftrages »ut unum sint« (Joh 17,21) und ekklesiologisches Verständnis der eigenen Kirchlichkeit samt derer ausschließlichen Heilsnotwendigkeit, die den anderen Kirchen ihre Kirchlichkeit aberkannte. Der Kircheneinheitsbegriff war immer etwas Fluides und so erlebte er in der Kirchengeschichte eine starke Verständniswandlung.

Wie war das Einheitsverständnis im 17. Jhd?, lautete die von uns gestellte Frage, die wir am Beispiel der geschichtlichen Darstellung des Einigungsprozesses der rumänischen Kirche in Siebenbürgen 1697/8 – 1701. zu beantworten suchten. Die Rumänen und der Wiener Hof sprachen zwar von der Union, aber jede Seite verstand darunter etwas Anderes. Die Synoden der rumänischen Kirche gingen vom florentinischen Einheitsmodell aus. Kardinal Kolonic legte das tridentinische Modell zur Grundlage der Einheit dar. Wegen dieses Konzeptionsunterschiedes kam es zu den unnötigen Verzögerungen, sozialen Spannungen, großen Mißverständnissen und einem kaum überwindbaren Mißtrauen, das die Protestanten zum ihrem Vorteil machten. Gerade diese Folgen vertieften die Kluft zwischen Orthodoxen und Katholiken in Siebenbürgen.

Der Einheitsbegriff ging innerhalb des 17. Jhd. vom florentinischen zum tridentinischen Verständnis über. Die doppelte Loyalität verschwand und der Prinzip der Glaubensgemeinschaft trotz der Interpretationsunterschiede mußte einer exklusivistischen Ekklesiologie Platz räumen. Die kath. und die orth. Seite neigte in der zweiten Hälfte des 17. Jhd. dazu, die eigene Kirche als die eine, einzige, heilige, apostolische und alleinseligmachende zu betrachten. Von der Position her rief man die anderen durch Umkehr in den Schoß der einzig richtigen Kirche zurückzukommen. Vom Prinzip, daß sowohl in der einen als auch in der anderen Kirche die wahre Kirche Jesu Christi lebt, ist man zum »entweder-oder« Prinzip gekommen.

